

ETKİLİ BİR SOSYAL BİLGİLER DERS KİTABININ NİTELİKLERİ

Hasan Şahin*

Özet

Ders kitabı ders konularına ait bilgileri, öğrencilerin kendi kendilerine okuyarak, sıralı ve doğru bir şekilde öğrenmeleri için kullanılmak üzere öğretim programlarına uygun bir şekilde ve özet bit maksat ile hazırlanmış yazılı bir metindir. Etkili bir Sosyal Bilgiler ders kitabı, öğrencilerin kendi kendine öğrenmesi için fırsatlar sunabilen, çocuğun kitapla bağıni kuvvetlendirici yaşantıları verebilen materyallerdir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler, Ders Kitabı, İçerik, Dil ve Anlatım, Görsel Düzen, Öğrenme ve Öğretme.

Abstract

A textbook is a written record prepared for a specific purpose, suitable for teaching curricula, so that students will learn in an order and correctly by reading themselves, all the information about the subjects of the lesson. An effective textbook for social sciences is a written record that can help students learn by themselves and provide experiences for them to streng then teis with the book.

Key Words: Textbook, Social Sciences, Context, Language and expression, Visual design, Learning and teaching

I.Giriş

Sosyal Bilgiler dersinin etkili bir vatandaş yetiştirmede önemli bir yeri vardır. Bu nedenle İlköğretimin hem birinci hem de ikinci merhalesinde temel dersler arasında yer almaktadır.

1900'lü yıllardan beri eğitim sorunlarının ele alındığı ortamlarda ilk akla gelen mesele, "ders kitapları" olmuştur. Ders kitapları eğitim programlarının temel unsurlarından biridir. Eğitim programı ile öğrenci arasındaki köprünün en önemli ayağıdır. Öğretimde öğretmenin gücünü daha kullanmasına, vermek

* Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, KKEF., Sosyal Bilgiler Eğitimi ABD., Erzurum.

istediklerini daha sistematik vermesine, öğrencide de öğretmenin anlattıklarını istediği zaman ve yerde istediği tempoda tekrar etmesine imkan veren temel materyallerdir.

II.Sosyal Bilimler ve Sosyal Bilgiler Kavramları

Okullarımız için sosyal Bilgiler pek eski olmayan bir derstir. Sosyal Bilgiler dersi 1968-1969 öğretim yılında bütün ilkokullara, 1970-1971 öğretim yılında da deneme niteliğinde ortaokullara resmen girmiştir. Okullarımıza ilk girdiği yıllarda, bazı çevrelerde, dersin niteliği tam olarak kavranamamış, bu yüzden değişik anlayışlar doğmuştur. Bunu sonucu olarak, bazıları Sosyal Bilgileri yalnız Yurttaşlık Bilgileri anlamında almış, bazıları Tarih, Coğrafya ve Yurttaşlık Bilgisin birleştirilmesi olarak düşünmüş, bazıları da yanlış bir yargıyla insan topluluklarının organizasyonuna ait bilgiler olarak kabul etmiştir. Bu görüşler içerisinde en yaygın olanı, Sosyal Bilgileri; Tarih, Coğrafya ve Yurttaşlık Bilgisi konularının birleştirilmesi olarak algılayanlardır. Halbuki, Sosyal Bilgiler; Tarih, Coğrafya ve Yurttaşlık Bilgisinin birleştirilmesinden oluşan bir ders değildir.¹ Sosyal bilimlerle, sosyal bilgiler, hedef, yöntem ve içerik yönünden farklı özellikler taşıyan kavramlardır.

Sosyal Bilimler, tarih, iktisat, sosyoloji ve psikoloji gibi toplum içindeki küme (grup) etkinliklerini, insan ilişkilerini ve toplum yaşayışlarını inceleyen bilimlere verilen genel addır.²

Sürekli bir değişim içinde olan, çeşitli ve karmakarışık sorularla karşı karşıya bulunan insanların ve toplumların hayatında Sosyal Bilimlerin ayrı ve önemli bir yeri vardır. Kişilerin ihtiyaçları ile toplumun beklentileri arasında dengeyi sağlamada, insanlara gerekli bilgi, beceri ve tutumları kazandırma açısından Sosyal Bilimlere önemli sorumluluklar düşmektedir.Sosyal Bilimler bu sorumlulukları yerine getirmede disiplinler arası ve çok yönlü bir yaklaşım izleyerek kişilere, belli; bilgi edinme yollarını ve belli becerileri kazandırma ile

---

¹ Ersin Güngördü, *İlköğretim Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi*, Ankara 2001.

² Recep Nas, *Hayat Bilgisi Ve Sosyal Bilgiler Öğretimi*, Bursa 2000, s.240.

bunu toplumlar arası bir etkileşim ortamı içinde sürdürme amaçlarına öncelik veren bir çalışma alanıdır.³

Sosyal bilimler, günümüzde ve geçmişte toplumsal hayat içinde insanın insanla, çevresiyle ve müesseselerle ilişkilerini inceleyen disiplinlerin ortak adıdır.⁴ İlgilendiği esas konu, gruplar içinde oluşan insan etkinliği olup, maksat, beşerî anlayışın gelişmesidir.⁵

Sosyal Bilgiler ise, eğitim alanının meydana getirdiği bir kavramdır. Bu disiplinler arası olan sosyal bilimler alanındaki kuramsal ve bilimsel gelişmelerin eğitim süreci içinde ele alınarak bireyin toplum içinde gelişmesini yetiştirilmesini amaçlar.⁶

Sosyal bilgileri terimi, sosyal bilimlerden alınan muhtevaya dayanarak oluşturulan üniteleri içeren programı belirtir.⁷

Sosyal bilimle, bilgini yapısı açısından yapılan bir tasnif; sosyal bilgiler ise program yapısını ilgilendiren bir tasniftir. Birincisi bir bilgi kategorisi, ikincisi ise bir program kategorisidir.⁸

Sosyal bilimler insan ilişkilerini incelerken, sosyal bilgiler bir okul eğitim programı olup, demokratik düzende vatandaşlık eğitimi programının bir bölümü olarak insan ilişkileri üzerinde durur.⁹

III. Ders Kitabının Eğitim ve Öğretimdeki Yeri ve Önemi

Kitap, insanların fikir, kültür, sanat ve iş alanlarındaki çalışmalarını kuşaklara tanıtan bir yazılı metindir. Ders kitabı da ders konularına ait bilgileri, öğrencilerin kendi kendine okuyarak, sıralı ve doğru bir şekilde öğrenmeleri için kullanılmak üzere, öğretim programlarına uygun şekilde ve özel bir maksat ile hazırlanmış yazılı bir metindir. Ders kitapları ait oldukları bilim dallarından

³ Fersun Paykoç, *Tarih Öğretimi*, ed. Bekir Özer, Eskişehir 1991, s.2.

⁴ Münire Erden, *Sosyal Bilgiler Öğretimi*, İstanbul, s.44.

⁵ Nuri Köstüklü, *Sosyal Bilimler ve Tarih Öğretimi*, Konya 1991, s.91.

⁶ Paykoç, a.g.e., s.2

⁷ Köstüklü, a.g.e. s.10.

⁸ Fatma Varış, *Eğitimde Program Geliştirme: Teori ve Teknikler*, Ankara 1997, s.13.

⁹ L. James Bart -Abdullah Demirtaş, *İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretimi: Kaynak Üniteler*, YÖK/Dünya Bankası Milli Eğitim Geliştirme Projesi Hizmet Öncesi Öğretmen Eğitimi, Ankara 1997, s.815

alınarak öğretim programlarında yer almış bulunan konulara dair bilgileri planlı, düzenli ve tasnifli bir şekilde inceleyip açıklarlar.¹⁰

Ders kitaplarının kullanılmasının ilk nedeni eğitim programıdır. Eğitim programındaki amaçlar, içerik, etkinlikler ve değerlendirme özelliklerine uygun bilgiler sırasıyla yer almaktadır. İkinci neden, bir öğretim aracı olarak kitabın kullanılmasıdır. Pek çok öğretmenin bir ders kitabı seçmesinin ve kullanmasının üçüncü nedeni rahatlığıdır. Takip etmesi, ödevlendirmesi vs. kolaydır. Başka bir neden de öğrenci değerlendirmesinin amaçlanmasıdır. Çünkü, bir ders kitabı bilginin özünü ve merkezi bilgi toplanmasını sağlar.¹¹

A.Ders Kitabının Öğretmene Sağladığı Faydalar

Ders kitabının öğretmene sağladığı faydalar şöyle sayılabilir:

1-Öğretmen kitap sayesinde çeşitli okullarda ve çok olan ders yükünde gücünü iyi kullanır.

2-Ders kitabı içeriği bir çok ödev konuları ile öğretmeni bir çok araştırmadan kurtarır.

3-Öğretmenlerin çalışmalarını planlamada ders kitabı önemli bir işlev görür.

B.Öğrenci İçin Sağladığı Faydalar

Ders kitapları öğretimde, öğretmenden çok, öğrenci tarafından kullanılan bir eğitim aracıdır. Ders kitabı öğrenciye sınıf içi ve sınıf dışında sayısız fayda sağlar. Ders kitabının öğrenciye sağladığı faydalar arasında şunlar sayılabilir:

1-Ders kitabı, öğretmenin sözlü dersini tamamlar.

2-Ders kitabı, sözlü öğretimin boşluk ve eksikliklerini giderir ve bunun sonucu olarak konular ve bilgiler arasındaki bağlantısızlıkları ortadan kaldırır.

3-Öğrenilen bilgileri tekrar gözden geçirmeyi mümkün kılar.

¹⁰ Muhsin Hesapçıoğlu, *Öğretim İlke ve Yöntemleri, Eğitim Programları ve Öğretim*, İstanbul 1994, s.217.

¹¹ Tuğba Şahin Yanpar, "İlköğretim Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Değerlendirilmesi", *Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü VII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi 9-11 Eylül 1998*, 1, s.706.

4-Ders kitabından çalışırken öğrenci, daha aktif düşünen ve sorumluluk hisseden bir yapı içinde olur.

5-Öğrenciyi farklı soru tipleri, sorularla ilgili farklı çözüm yolları ve konu anlatımında ileriye sürülen farklı yaklaşımlarla yüz yüze getirir.

6-Öğretimi sıkıcılıktan kurtarır, ilginin devamını sağlar.

7-Ders kitabı öğrencinin derse önceden hazırlanmasını sağlar.¹²

IV.Ders Kitaplarının Nitelikleri

Çağdaş toplumlarda ders kitaplarına yüklenen anlam, pedagojinin genel ilkeleri, öğretim yaklaşımları ve sosyal bilimlerin metodolojik dinamikleri ile örtüşecek şekilde zenginleştirilmiş ve geliştirilmiştir.¹³

Kuşkusuz sağlıklı bilgi edinmede güvenilir araçlarla mümkün olur. Nitelikli bir ders kitabı da bu amaca yönelik olarak, öğretmen ve öğrenciye hizmet edecektir.¹⁴

İyi bir ders kitabı nasıl olmalıdır?

A-İçerik Bakımından

İçeriğin seçimi genellikle, konu-alanı uzmanı bilim adamlarının bilgiye ve gerçeğe bakış açılarının yani felsefi görüşlerinin etkisinde kalmıştır. Bununla birlikte seçim için yol gösterici olabilecek, 'anamlılık, geçerlilik, ilgi çekicilik, kullanılabilirlik, dayanıklılık, öğrenilebilirlik, uygulanabilirlik ' gibi bazı kriterler de oluşturulabilmektedir. En az içeriğin seçimi kadar önemli bir diğer konuda organizasyondur. İçeriğin organizasyonu, bilginin doğası, çocuğun büyümesi ve gelişmesi yani öğrenimin karakteristiklerini dikkate almayı gerektiren karmaşık bir süreçtir.¹⁵

¹² Tayip Duman – Melek Çakmak, “Ders Kitabının Nitelikleri”, *Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Klavuzu*, ed. C. Şahin, Ankara 2003, s.28.

¹³ Yücel Kabapınar, “Bir Öğretim Materyali Olarak Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Ders Kitapları”, *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi*, Editörler: Cemil Öztürk-Dursun Dilek, Ankara 2002, s.28.

¹⁴ Duman, a.g.e. s.28.

¹⁵ Mukaddes Erdem, “İlköğretimde Fen Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Derslerinin İçeriklerinin Düzenlenişindeki İlkeler”, *Türkiye’de İlköğretim Sempozyumu (21-22 Mayıs 1992)*, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 8, Ankara 1992, s.335.

Ders kitabına baktığımızda ders kitabının en can alıcı ve en önemli bölümü içerik öğesidir.¹⁶ İçerik, hedef davranışları kazandıracak biçimde ünite ve konuların düzenlenmesi şeklinde ele alınabilir. İçerik hedef davranışlar için bir araçtır; çünkü önce hedef ve davranışlar belirlenir, sonra bu hedef ve davranışların kazandırılmasına yardımcı olacak şekilde içerik düzenlenir.¹⁷

Bir ders kitabının veya öğretim programının içeriği oluşturulurken dikkate alınması gereken bazı özellikler vardır. Bunlardan en önemlileri şu şekilde sıralanabilir:

1-Kitabın üniteleri ve ünite içerisindeki konu kolaydan zora doğru düzenlenmelidir. İçerik;

a-Somut kavramlardan soyut kavramlara doğru,

b-Yakından uzağa ilkesine göre ele alınmalıdır.

2-İçeriğin, öğrenci tarafından anlaşılabilir olabilmesi için konular basitten karmaşığa doğru takip edilmeli ve öncelikle;

a-Konu akışı, öğretilecek konuya göre değişmekle birlikte, ya bütünden parçaya doğru ya da parçadan bütüne doğru olmalıdır.

b-Öncelikli olduğu düşünülen bilgilerin ilk olarak verilmesi ve bir sonraki konuya temel oluşturulması esas alınmalıdır.

c-Konu özelliğine göre kronolojik sıra izlenmelidir. Yani konu ya geçmişten günümüze ya da günümüzden geçmişe doğru ele alınmalıdır.

3-İçerik, günlük hayatla ilişkilendirilmeli ve bilimsel, doğal, sosyal, ekonomik ve sosyo-kültürel boyutlar içerisinde ele alınmalıdır. Yani;

a-Konu içindeki anahtar kavramlar açıklamalı ve öğrencinin günlük yaşantısıyla bağlantı kurması sağlanmalıdır.

b-Ders içeriği gereksiz bilgi, tekrar ve fazla ayrıntıya yer vermemelidir.

c-Konular öğrencinin seviyesine uygun olarak ele alınmalı ve günlük hayata ait örneklerle zenginleştirilmelidir.

ç-İçerik resim, fotoğraf, grafik, tablo ve şekillerle desteklenmelidir.¹⁸

¹⁶ Duman, a.g.e. s.75.

¹⁷ Veysel Sönmez, *Sosyal Bilgiler Öğretimi ve Öğretmen Klavuzu*, Ankara 1997, s.75.

¹⁸ Mücahit Coşkun, "Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarındaki Coğrafya Ünitelerinin İçerik yönünden Değerlendirilmesi", *Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Klavuzu Sosyal Bilgiler*, edt. C. Şahin, Ankara 2003, s.45.

4-İçerik güncel, objektif, ezbere dayalı değil, bireyi düşündürmeye yönlendirici, sosyo-kültürel problemleri tespit etme, problemi çözme, keşfetmeyi ve eleştirici düşünmeyi geliştirici, dil ve anlatım açısından güncelleştirilmesine imkan vererek, kitaplardaki metinler öğrenme ilkelerine uygun hazırlanmalıdır.¹⁹

B-Dil ve Anlatım Bakımından

Öğrencilerin kullanımına sunulan der kitaplarının; okunabilirlik, anlaşılabilirlik, ilgi çekicilik, okumayı kolaylaştırıcılık, araştırmaya sevk edicilik, öğrenmeyi ölçücülük ve mekanik standartlar gibi pek çok yönden nitelikli olması gerekir. Ancak bir ders kitabının diğer yönlerden nitelikli olabilmesi için öncelikle okunaklı olması gerekmektedir.

Bunun için şu hususlara özen gösterilmelidir:

1-Kitapta kullanılan dil ve anlatım, öğrencilerin gelişim basamakları ve kavrama düzeylerine uygun olmalıdır.

2-Cümle uzunlukları standarda uygun olmalıdır.²⁰ Cümledeki kelime sayısı; birinci sınıfta 6, ikinci sınıfta 8, üçüncü sınıfta 10, dördüncü sınıfta 12 kelimeyi geçmemelidir. Kelime sayısının artması, cümlenin uzun olması demektir. Uzun cümleler, genellikle anlaşılması güç, okunuşu sıkıcı ve yorucu olmaktadır.²¹

3-Türkçe, özellikleri bozulmadan ve aşırılığa kaçmadan doğru olarak kullanılmalıdır.²²

4-Yöneldiği öğrenci grubunun dil yeteneklerini dikkate almalıdır.

5-Öğrencinin dil ve kavramlaştırma yeteneklerini geliştirici olmalıdır.²³

6-Verilen bilginin doğru anlaşılması için cümleler; dilbilgisi kurallarına, amaca ve öğrenci seviyesine uygun olmalıdır.²⁴

¹⁹ Duman, a.g.e. s.45.

²⁰ Neşe Tertemiz –Leyla Ercan,- Yücel Kayabaşı, *Ders Kitabı İnceleme Klavuzu*, edt. Leyla Küçükahmet, Ankara 2001, s.20.

²¹ Abdurrahman Kılıç-Serdal Seven, *Konu Alanı Ders Kitabı İncelemesi*, Ankara 2002, s.103.

²² Tertemiz, a.g.e. s.20.

²³ Eurocho, (Tarih Öğretmenleri Birlikleri Avrupa Daimi Konferansı), "İyi Bir Ders Kitabı Nasıl Olmalıdır?", *Toplumsal Tarih*, 100, İstanbul 2002, s.60.

7-Metnin yapısı, olayların düzenlenişi, neden-sonuç ilişkisi, özelliklerin karşılaştırılması ve kavramların açıklaması bulunmalıdır. Bilgiler arasında kopukluk olmamalı, bağlantılar kurulmalıdır. Metin açıklanırken sade bir dil kullanılmalı, soyut ifadeler yerine somut ve güncel bilgiler yer almalıdır. Kavramların tanımları akılda kalacak şekilde sade olmalıdır. Yazar ile öğrenci arasında rahat bir ifade tarzı olmalıdır.²⁵

8-Konu alanlarına göre, farklı anlatım şekilleri kullanılmalıdır. Anlatım şekilleri, konu alanlarına; konu alanı içindeki bilgi türlerine ve davranış seviyelerine göre değişmektedir. Anlatım şekilleri genel olarak öyküleme, betimleme, açıklama ve tartışmadır. Öyküleme anlatım şekli, daha çok sosyal bilimlerde, özellikle de tarih konularını anlatırken çok fazla kullanılır.²⁶

C-Görsel Düzen Bakımından

İlköğretim dönemi, bireylerin bilgi, estetik algılama çağının en önemli dönemlerindedir. Güzel sanatlar ve estetiğin, çocukların zeka gelişimindeki rolü tartışılmaz gerçektir.²⁷ Görsel eğitim, görsel olgu, hiçbir dönemde olmadığı kadar etkin hale geldi ve önem kazandı. Özellikle etkin ve estetik değerlerin yerini ekonomik değerlerin alması, ders kitaplarının sadece bilgi veren birer eğitim ve öğretim aracı olarak bakılmayacağı gerçeğini ortaya koymuştur.²⁸

Görsel düzende dikkat edilmesi gereken hususlar:

---

²⁴ Asiye Duman, "Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Dil ve Anlatım", *Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Klavuzu Sosyal Bilgiler*, ed. C. Şahin, Ankara 2003, s.124.

²⁵ Mustafa Ergün, "Yazılı Öğretim Materyalleri", <http://www.egitim.aku.edu.tr/otmg.htm> 22.01.2004.

²⁶ Kılıç, a.g.e. s.105.

²⁷ Dilek Oğuzoğlu, "İlköğretim Ders Kitaplarının Görsel Tasarım Açısından Değerlendirilmesi", *Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Klavuzu*, ed. Leyla Küçükahmet, Ankara 2001, s.113.

²⁸ Nihat Boydaş, "Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Görsel Düzen Açısından Değerlendirilmesi", *Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Klavuzu Sosyal Bilgiler*, ed. Cemalettin Şahin, Ankara 2003, s.129.

1-Kitabın içerdiği metinler görsel malzemeyle çekici olmalıdır. Konulara eşlik eden görsel malzeme yalnızca süsleme amaçlı değil, işlevsel kaynak malzeme niteliğinde olmalıdır.²⁹

2-Algısal özelliklere uygun olarak düzenlenmelidir. Algı, bireysel özellikler dışında sosyal ve kültürel özelliklere göre değişir. Bunun için, ders kitaplarındaki öğretici öğeler, gelişim özellikleri ve sosyo-kültürel özelliklere göre özellikle dikkate alınarak tasarlanmalıdır.³⁰

3-Renkler, haritaların, grafiklerin ilgi çekiciliği, resimlerin kalitesi, fotoğrafların canlı ve gerçeğe yakınlığı gibi özelliklerin yanı sıra, yazıların önemli noktalarda koyulaşması ya da italik olması, çerçeve içine alınması, renkli olması, yazı karakteri de önemlidir.

4-Ders kitaplarında sayfa düzenine özen gösterilmelidir. Bir sayfa düzende metinlerin yerleşimi okuyucunun metindeki fikirleri organize etmesine yardımcı olur. Metinde sayfa düzenini yaparken şu noktalar dikkate alınmalıdır:

a-Metindeki paragraflar birbirinden kolayca ayırt edilebilmelidir. Bu amaçla sadece paragrafların ilk satırlarını içerden başlatmak yeterli olmayabilir. Çünkü, paragraflar arası boşlukların satır arası boşluklardan daha geniş tutulması, metnin yapısını daha açık hale getirir, okunabilirliği ve sayfanın görünüm estetiğini artırır.

b-Eğer metin uygun paragraflar içeriyorsa tek sütun, kısa paragraflar içeriyorsa iki sütun kullanılmalıdır.

c-Okuma, not alma ve aranan bilgiyi bulmayı kolaylaştırmak için sayfa kenar boşlukları, geniş tutulmalıdır. Kenar boşlukların geniş olması, okuyucunun dikkatini sayfanın merkezine çeker.

ç-Metin bilgilerin kolayca bulunmasını sağlayacak şekilde organize edilmelidir.³¹

---

²⁹ Euroclio, a.g.e. s.60.

³⁰ Kılıç, a.g.e. s.138.

³¹ Nezahat Güçlü, *Hayat Bilgisi Ders Kitabının Tasarımı*, edt. Leyla Küçükkahmet, Ankara 2001, s.22-23.

D-Öğretme-Öğrenme Süreci Bakımından

Öğrenciler farklı öğrenme stil ve öğrenme ihtiyaçlarına sahiptirler. Öğrencilerden bazıları en iyi ders ve tartışmaları dinleyerek, bazıları en iyi görerek, bazıları en iyi okuyarak, bazı öğrenciler de en iyi bilgiler farklı araç-gereçlerle sunulduğunda öğrenebilirler.³² Bireyin öğrenmesi onun davranışında nispeten kalıcı bir değişme olması anlamına geldiğine göre, öğretmede, bireyin davranışlarında böyle bir değişiklik meydana getirme işidir diyebiliriz. Ders programlarında ve programlar doğrultusunda hazırlanan kaynaklarda bireyin davranışlarında değişiklik yapmak için çeşitli yollardan yararlanılır. Öyle ki, eğitim sisteminde öğretme ve öğrenme, aynı sürecin iki değişik noktadan görünüşleridir. Buna davranış değiştirme süreci de denilebilir.³³

Ders kitapları, öğretim programının öğrenme-öğretme ögesine uygun düzenlenmelidir. Öğrenme-öğretme ögesinin sınırları, öğretim programının hedef davranışlar ve içerik ögesi doğrultusunda şekillenir. Bu şekillenme öğrenme-öğretme sürecinde kullanılması gereken değişkenlerin işe koşulmasıyla olur.

Öğrenme-öğretme durumlarının düzenlenmesinde kullanılacak ipuçları, yöntem, araç-gereç, zihinsel süreçler, öğrenci katılımı gibi değişkenler, kitaptan etkili bir şekilde kullanılmaktadır.³⁴

Öğrenme-Öğretme sürecine yönelik olarak ders kitaplarında yer alması gereken hususlar şöyle özetlenebilir:

1-Ders kitaplarında yer alan etkinlikler farklı öğrenme stilleri olan çocuklara hitap etmelidir (Sözel, mantıksal, matematiksel, bedensel/knestetik, görsel, içsel, kişiler arası, ritmik).

2-Öğrenme etkinlikleri birden fazla davranışı gerçekleştirmeye hizmet etmelidir.³⁵

3-Öğrencilerim eleştirel düşünce yeteneklerini açığa çıkarmalı, kendi kişisel yargılarını geliştirmelerini sağlamalıdır.

³² Halil İbrahim Yalın, Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme, Ankara 2000, s.80.

³³ Tertemiz, a.g.e. s.18.

³⁴ Kılıç, a.g.e. s.67.

³⁵ Tertemiz, a.g.e. s.16.

4-Bağımsız öğrenme yeteneğini pekiştirmeli ve geçmişe ilişkin yorumları çoğulcu bir yaklaşımla sunmalıdır.

5-Öğrencilerin yaparak-yaşayarak kendi deneyimleri öğrenmelerine yardımcı olmalıdır.³⁶

6-Dikkat çekici öğeler, hedefler, ön organize ediciler sunulmalı ve geçiş ifadelerine yer verilmelidir.

7-Öğretim hizmetinin niteliğini artırıcı şekilde ipuçları verilmeli, eğitim teknolojisinin ürünleri kullanılmalı, uygun sorular sorulmalı, alıştırmalara yer verilmeli ve özet yapılmalıdır.

8-Öğretim stratejilerine uygun olarak düzenlenmelidir. Öğretim stratejileri, sunuş yolu, buluş yolu araştırma-inceleme yolu olmak üzere üç kısımda toplanır. Öğrenme-öğretme durumlarında bu stratejiler ders kitaplarında, yeri geldiğinde kullanılmalıdır.

9-Öğretim yöntemlerine uygun olarak düzenlenmelidir. Ders kitaplarında düz anlatım, güdümlü tartışma, örnek olay, gösterip yaptırma, problem çözme ve proje yöntemleri kullanılabilir.

10-Öğretim tekniklerine göre düzenlenmelidir. Öğretim yöntemlerinin işe konulmasında en uygun tekniklerin kullanılması gereklidir. Ders kitaplarında anlatma, soru-cevap, gözlem ve inceleme, gezi teknikleri kullanılabilir.³⁷

Kısaca, etkili bir Sosyal Bilgiler ders kitabı öğrencinin kendi kendine öğrenmesi için fırsat ve imkanlar sunabilmeli, çocuğun kitapla bağımlı kuvvetlendirici yaşantılar verebilmeli, öğretmenin sözlü anlatımını tamamlamalıdır. Bunun için, ders kitapları içerik, dil ve anlatım, görsel ve öğrenme ve öğretme açısından çok iyi organize edilmeli ve düzenlenmelidir.

---

³⁶ Cengiz Dönmez, "Sosyal Bilgiler Programının (1998) Değerlendirilmesi ve Ders Kitapları", *Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Klavuzu Sosyal Bilgiler*, ed. C. Şahin, Ankara 2003, s.92-93.

³⁷ Kılıç, a.g.e. s.67-68.